

Mika Widgrén (toim.)

Pankkikilpailu globaalistuvilla markkinoilla

Muut kirjoittajat:

Jarmo Hahl, Teemu Haukioja, Ari Hyytinen, Pekka Mannonen,
Asko Miettälä, Elias Oikarinen, Paavo Okko, Tuomas Takalo,
Otto Toivanen, Martti Vihanto

Kansi: MainosMayDay Oy, Vantaa

ISBN 951-628-368-3

Painopaikka: Tummavuoren Kirjapaino Oy, Helsinki 2002

Esipuhe

Rahoituksenvälityksen ehtojen muuttuminen teknologisen kehityksen, Euroopan integraation ja globalistumisen myötä on haaste pankkitoimialalle, mutta myös pankkitutkimukselle. Turun kauppakorkeakoulun yleisen taloustieteen laitoksella on tutkittu pankkitoiminnan muospainetta osana Osuuspankkiryhmän Tutkimussäätiön rahoittamaa juhluvuoden projektia vuosina 2000-2002. Sen keskeisinä teemoina ovat olleet muun muassa informaatioteknologian asettamat haasteet pankkitoiminnalle sekä pankkitoiminnan alueellinen sijoittuminen.

Rahoituksenvälityksen ehtojen muuttuminen on merkinnyt haastetta perinteiselle pankkitoiminnalle, ja kehityksessä on ollut havaittavissa suoran rahoituksen merkityksen nousu epäsuoran rahoituksen kustannuksella.

Teoreettisissa tutkimustuloksissa painottuu kuitenkin se, että investointeja alueellisesti kattavaan konttoriverkkoon ja henkilöstöön voidaan pitää strategisena vastauksena toimintaympäristössä tapahtuviin muutoksiin. Ylläpitämällä konttoriverkkoa pankki voi kerätä paremmin informaatiota rahoituskohteiden laadusta sekä tuottaa esimerkiksi alueellisesti erilaistettuja palveluja. Perinteisellä pankkitoiminnalla voidaan edelleen katsoa olevan sellaisia suhteellisia etuja, että sillä voidaan katsoa olevan tulevaisuutta myös uudessa toimintaympäristössä.

Tämän kirjan tarkoituksena on koota Turun kauppakorkeakoulun osaprojektin teemoista yleistajuinen esitys, jota on höystetty myös varsinaiseen tutkimusryhmään kuulumattomien ulkopuolisten tutkijoiden kontribuutioilla.

Kirjan kahdessa ensimmäisessä artikkelissa pureudutaan pankkien olemassaolon problematiikkaan. Paavo Okko pohtii ensimmäisessä artikkelissa kysymystä talutuspankkien roolista investointien rahoituksessa kysyen, onko pankeilla tulevaisuutta. Hän päätyy johtopäätökseen, jonka mukaan pankkien suhteellisen edun perusteet eivät ole muuttuneet uuden talouden globaalissa kilpailussa. Teknologinen kehitys on tarjonnut pankeille uusia palvelujen tuottamisen muotoja, kuten verkkopankkitoiminta.

Toisessa artikkelissa Otto Toivanen paneutuu pankkien olemassaolokysymyksen empiirisen Suomen aineistoa koskevan tutkimuksen pohjalta. Hänen johtopäätöksensä on, että pankkien investoinnit kattavaan konttoriverkkoon ratkovat niiden informaatio-ongelmia. Kattava konttoriverkko ja henkilöstökulut näyttävät tulosten perusteella alentavan sekä luottatappioita että -korkoja. Kattavan konttoriverkon positiiviset vaikutukset ovatkin jääneet hänen mukaansa liian vähälle huomiolle.

Käytännössä pankkien konttoriverkko on keskittynyt huomattavasti viime vuosina. Tällä on vaikutusta myös siihen, kuinka keskittyvä konttoriverkko maantieteellisesti sijoittuu. Yhden pankkikonttorin ylläpidon edellyttämä keskimääräinen verotettavien tulojen määrä on kolminkertaistunut vuodesta 1995 vuoteen 2001. Erot ovat sekä alueellisesti että pankkiryhmien välillä merkittävät. Aki Koponen ja Mika Widgrén arvioivat pankkitoiminnan sijoittumista Suomessa. Heidän mukaansa pankkitoiminnan sijoittumista ovat ohjanneet potentiaalisesti liikkuvan työvoiman määrä ja perinteisten konttoripohjaisten pankkipalvelujen tarjoamiseen liittyvä kustannus, joka voidaan rinnastaa palvelun viennin kustannukseksi. Mitä pienempi tämä kustannus jollain alueella on, sitä suurempi on myös alueen pankkitoiminnan volyyymi.

Myös verkkopankkitoiminta asettaa haasteen perinteiselle konttoreihin perustuvalla pankkitoiminnalla. Neljännessä artikkelissa Jarmo Hahl ja Teemu Haukioja

pohtivat uuden talouden haastetta pankkitoiminnalle ja erityisesti sitä, kuinka verkkopankkitoiminta muuttaa pankkitoimialaa. Heidän mukaansa verkkopankkitoiminta merkitsee kahdensuuntaisia vaikutuksia: positiivista kysyntäefektiä, kun potentiaalinen markkina-alue laajenee, ja kilpailun kiristymistä pankkimarkkinoiden integroitua. On todennäköistä, että näistä vaikutuksista ensimmäinen on hallitsevampi.

Viidennessä artikkelissa Pekka Mannonen käsittelee informaatioteknologian kehityksen merkitystä rahoitusmarkkinoiden rakenteeseen. Jos informaatioteknologian kehitys parantaa rahoitusmarkkinoilla havaittavan julkisen markkinainformaation laatua, perinteisen pankkitoiminnan merkityksen rahoituksessa pitäisi vähetä pääomamarkkinainstrumenttien hyväksi, mikä on myös käytännössä havaittu ilmiö. Perinteisellä pankkitoiminnalla on kuitenkin mahdollisuudet vastata tähän haasteeseen.

Kuudes ja seitsemäs artikkeli käsittelevät molemmat pankkivalvontaa. Tuomas Takalo ja Ari Hyytinen kysyvät artikkelissaan, tulisiko pankkitoiminnan avoimuutta lisätä. Heidän mukaansa pankkien tiedonantovelvollisuudesta niille aiheutuvat kustannukset tulisi ottaa tarkemmin huomioon, kun pohditaan pankkitoiminnan avoimuuden lisäämisestä saatavia etuja. Pankkien tiedonantovelvollisuuden edellyttämän informaatiotuotannon tulisi hyödyttää pankkien omaa riskienhallintaa.

Martti Vihanto lähestyy pankkisääntelyä psykologisen oikeustaloustieteen näkökulmasta kirjan seitsemännessä artikkelissa. Epäsymmetriseen informaatioon ja moraalikatoon perustuva selitys pankkikriiseille on hänen mukaansa vain osittainen ja esimerkiksi lainanottajan ja -antajan väliset epäsymmetriat voivat johtua lisäksi siitä, että käsillä olevaa informaatiota ei pystytä käsittelemään oikealla tavalla.

Kirjan kaksi viimeistä artikkelia keskittyvät asuntomarkkinoihin. Kahdeksannessa artikkelissa Elias Oikarinen tarkastelee muuttoliikkeen vaikutusta asuntojen hintakehitykseen ja sitä kautta asuntorahoituksen riskeihin. Voimakkaan muuttotappion alueilla asuntojen hinnat laskevat, mikä tekee niistä huonomman sijoituskohteen. Alueilla, joilla muuttovoitto on suuri, asuntojen hintojen nousu puolestaan lisää asuntolainoituksen riskejä.

Viimeisessä artikkelissa Asko Miettälä tarkastelee Suomen asuntokantaa vakuusarvonäkökulmasta. Hänen mukaansa yksittäisten asuntojen luotettava arviointi on mahdollista, ja näin pankeilla on mahdollisuus vähentää lainoittamiensa asuntojen vakuusriskejä merkittävästi.

Haluan kiittää Osuuspankkiryhmän Tutkimussäätiötä Turun kauppakorkeakoulun ”Pankkikilpailu globaalistuvilla markkinoilla” -projektin ja sitä kautta myös tämän kirjahankkeen rahoituksesta vuosina 2000-2002. Tämän kirjan osalta haluan lisäksi kiittää projektin ulkopuolisia tutkijoita Ari Hyytistä, Paavo Okkoa, Tuomas Takaloa, Otto Toivasta ja Martti Vihantoa heidän arvokkaasta panoksestaan tähän kirjaan. Laila Riekkinen on avustanut toimitustyössä, sen organisoinnissa ja yhdessä hänen kanssaan Kimmo Aaltonen on luonut kirjan ulkoasun ja taiton. Siitä parhaat kiitokset heille.

Helsingissä joulukuussa 2002

Mika Widgrén

SISÄLLYS

ESIPUHE

1. TALLETUSPANKKIEN ROOLI INVESTOINTIEN RAHOITTAMISESSA – ONKO PANKEILLA TULEVAISUUTTA?	9
Pankkikeskeisen rahoitusmallin suorituskyky	12
Innovaatiovetoisen kasvun rahoittaminen	15
Rahoituksen globaali integraatio	17
Onko pankeilla tulevaisuutta?	19
Kirjallisuusluettelo	20
2. EPÄSYMMETRINEN INFORMAATIO JA RAHOITUKSEN VÄLITYS	21
Johdanto	23
Epätäydellinen informaatio luottomarkkinoilla	23
Kansainväliset tulokset pankkien roolista	25
Tutkimustulokset suomalaisella aineistolla	27
Yhteenveto	32
Viitteet	34
Kirjallisuusluettelo	34
3. PANKKITOIMINNAN ALUEELLINEN SJOITTUMINEN	35
Palveluverkoston kehittyminen Suomessa 1995-2001	37
Konttoriverkoston kehitys lääneittäin	38
Tietoyhteydet pankkiasioiden hoidossa	40
Konttorien sijoittuminen	42
Integraatio muodostaa keskuksia	43
Pankkitoiminnan alueellinen keskittyminen	44
Viitteet	48
Kirjallisuusluettelo	48

4. UUDEN TALOUDEN HAASTE RAHOITUKSEN- VÄLITYKSELLE JA PANKKITOIMINNALLE	49
Johdanto	51
Rahoituksenvälitys uudessa taloudessa	52
Rahoituksenvälityksen muuttuminen	52
Rahoituksenvälityksen strategiat ja kilpailu	54
Pankkitoiminta uudessa taloudessa	56
Teknologinen transformaatio	57
Järjestelmätransformaatio	59
Pankkitoiminnan strategiat ja kilpailu	60
Johtopäätökset	63
Viitteet	65
Kirjallisuusluettelo	65
5. KEHITTYVÄ INFORMAATIOTEKNOLOGIA JA RAHOITUSMARKKINOIDEN RAKENNEMUUTOS	67
Johdanto	69
Teoreettista taustaa	70
Signalointi	71
Luottoarviointi (screening)	72
Tarkastelukehikko	73
Rahoituksen tarjonta l. kotitaloudet	74
Rahoituksen primäärikysyntä l. yritykset	76
Rahoituksen välittäjät eli pankit	78
Informaatioteknologian kehitys ja pankkiluottomarkkinat	81
Kehittyvän informaatioteknologian rakenteelliset seuraus- vaikutukset pääoma- ja pankkiluottomarkkinoille	83
Pankkien reagointimahdollisuudet	85
Yhteenvedo ja loppukeskustelu	86
Viitteet	88
Kirjallisuusluettelo	88

6. TULISIKO PANKKITOIMINNAN AVOIMUUTTA LISÄTÄ?	91
Johdanto	93
Tutkimusongelman määrittely	96
Tiedonantovelvollisuuden ja pankkitoiminnan avoimuuden käsitteistä	96
Tiedonantovelvollisuuden pankeille aiheuttamat kustannukset	97
Malli pankkien riskinotosta ja tiedonantovelvollisuuden vaikutuksista	98
Tiedonantovelvollisuuden vaikutus pankkijärjestelmän vakauteen	101
Tiedonantovelvollisuuden vaikutus markkinakuriin	101
Tiedonantovelvollisuuden noudattamisen suorat kustannukset	102
Tiedonantovelvollisuuden noudattamisen epäsuorat kustannukset	104
Johtopäätökset	106
Viitteet	108
Kirjallisuusluettelo	110
7. PANKKISÄÄNTELY PSYKOLOGISESSA OIKEUSTALOUSTIETEESSÄ	113
Johdanto	115
Pankkisääntelyn tarve	115
Pankkien luottopäätöksenteko	117
Luottopäätöksenteon heurestiikat	119
Pankkivalvonnan kriittiset kohdat	124
Johtopäätökset	126
Kirjallisuusluettelo	128
8. MUUTTOLIIKE, ASUNTOHINTOJEN KEHITYKSEN ALUEELLINEN ERILAISTUMINEN JA PANKKIEN RISKIT ASUNTOLAINOITUKSESSA	131
Johdanto	133
Asuntojen hintojen muodostuminen ja muuttoliike	134
Muuttoliike, asuntokannan sopeutuminen ja asuntohintojen alueellinen kehitys Suomessa	137
Asuntojen tarjonnan sopeutuminen	142

Asuntohintojen alueellisen kehityksen vaikutukset asunto- luottoihin sisältyviin riskeihin	143
Yhteenveto ja johtopäätökset	147
Viitteet	150
Kirjallisuusluettelo	150
9. SUOMEN ASUNTOKANTA JA ASUNTOMARKKI- NAT PANKKIEN VAKUUSNÄKÖKULMASTA	151
Kiinteistö- ja rakennusmarkkinoiden ympäristössä tapahtuneet muutokset	153
Artikkelin tavoitteet	155
Menetelmätaustaa	155
Hedoninen teoria: taustaa	155
Mallin intuitio ja jatkokehitysmahdollisuuksia	157
Nykyarvolaskenta sovellettuna kiinteistöarviointiin	158
Suomen kiinteistökannan arviointi ja herkkyys	161
Suomen asuntokanta	161
Asuntokannan arvio hedonisen mallin keskihintojen perusteella	163
Tuottopohjainen arvio asuntokannasta	164
Helsingin kerrostaloasuntokannan mallintaminen hedonisilla menetelmillä	165
Hedoninen lähestymistapa	165
Yksittäisen kohteen arviointi ja asukkaan näkökulma	167
Johtopäätökset	168
Kirjallisuusluettelo	169